

DEZVELIREA STATUII LUI ȘTEFAN CEL MARE DIN IAȘI ȘI FOTOGRAFIA LUI FELIX SWIATONIEWSKI

Ciprian-Cătălin LAZANU*

Cuvinte cheie: *statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare, Emmanuel Frémiet, Felix Swiatoniowski*

Keywords: *the equestrian statue of Stephen the Great, Emmanuel Frémiet, Felix Swiatoniowski*

Contextul politic al realizării statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare

Ideea unei statui a lui Ștefan cel Mare la Iași apare în tumultosul moment al anului 1859 pe fondul luptelor politice dintre tabăra unionistă și cea conservatoare. Caimacamul Theodor Balș, unul dintre pretendenții la tronul Moldovei, a încercat să se folosească de memoria marelui domnitor pentru a justifica lupta pentru ca Moldova să își păstreze autonomia. A fost organizat chiar și un comitet care să coordoneze acest proiect, iar Gheorghe Asachi a fost cel care a realizat portretul domnitorului ce urma să fie utilizat ca model pentru statuie¹.

Nefinalizată, această idee a rămas într-un con de umbră până în anii 1870-1871 când este readusă în prim-plan de o parte a grupării liberale radicale, care îl vedea pe Ștefan cel Mare ca pe un simbol în lupta pentru unirea tuturor românilor, lucru care s-a putut observa și în activitățile susținute la Putna în anii 1870 și 1871².

Promovarea de către liberali a realizării unei statui a lui Ștefan cel Mare la Iași era privită de către opoziția conservatoare cu multă rețineră, deoarece ei vedeau în gestul liberalilor dorința de a-și crea capital politic³. De altfel, faptul că liberalii doreau să folosească realizarea statuii ca pe un exercițiu de imagine se poate observa și din

---

* Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI.

¹ Grigoraș 1972, 285-288.

² Grigoraș 1972, 290; Brătescu 2006, 121.

³ Brătescu 2006, 123.

presiunile pe care autoritățile centrale le făceau asupra cadrelor universitare, dar mai ales asupra funcționarilor din administrație și justiție, pentru a participa la festivitățile de dezvelire a statuii⁴. Nemulțumirile opoziției locale erau accentuate și de faptul că autoritățile centrale de la București se implicau în tot ce înseamnă organizarea evenimentului, în condițiile în care suportul financiar de la guvern era extrem de redus, cheltuielile fiind susținute, în mare parte, prin colectă publică, în special din Iași. Programul activităților a fost conceput în totalitate de către guvern, cosmetizat și aprobat de rege, apoi trimis la Iași pentru a fi implementat, de aici și poziția reticentă a unor grupări politice în ceea ce privește evenimentul⁵.

Vocile critice la adresa guvernului liberal cresc pe măsură ce se apropiau zilele dedicate evenimentului. Se reproșa faptul că manifestările erau folosite ca un mijloc de promovare al partidului, precum și fastul organizării inaugurării, în condițiile în care țara trecea printr-o puternică criză economică, dar și incapacitatea guvernului privind politica externă, cu precădere asupra relațiilor cu Austro-Ungaria, în contrast cu politica militară și diplomatică a lui Ștefan cel Mare⁶.

Emmanuel Frémiet și statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare

Grupul de inițiativă din anul 1856 propunea, pentru execuția statuii, pe Auguste Préault, cel care a realizat *Călărețul gal* de pe Pont Jéna din Paris, dar moartea lui Theodor Balș pune proiectul în așteptare. În 1879, odată cu reluarea discuțiilor privind realizarea statuii, este propus Emmanuel Frémiet, un cuvânt important în alegerea sa avându-l Grigore M. Sturdza, care era vicepreședintele Comitetului pentru ridicarea statuii lui Ștefan cel Mare, comitet din care mai făceau parte Nicolae Gane, Leon Negruzzi, Nicolae Callimaki-Catargi, Scarlat Pastia și Alexandru Stamatopol. Comitetul l-a însărcinat pe Nicolae D. Callimaki-Catargi, agent diplomatic la Paris, pentru a găsi un artist care să realizeze statuia. Acesta l-a propus pe Emmanuel Frémiet⁷.

Emmanuel Frémiet (1824-1910) (Fig. 1), s-a născut la Paris într-o familie cu preocupări artistice, fiind nepotul lui François Rude. Și-a început studiile artistice cu pictorul Jacques Christophe Werner (1789-1856), la Petite École și apoi la Muzeul Național de Istorie Naturală din Paris (Jardin des Plantes), unde aprofundează studiul anatomiei și sculptura animalieră, devenind chiar elevul lui François Rude.

---

⁴ Brătescu 2006, 125.

⁵ Brătescu 2006, 127-128.

⁶ Brătescu 2006, 127.

⁷ Grigoraș 1972, 290; Beldiman 2005, 162-163.

Debutul său artistic are loc la 19 ani, în cadrul Salonului din 1843, organizat de Académie des Beaux-Arts din Paris, cu lucrarea *Gazela*, creație în ipsos⁸. În perioada următoare, realizează alte lucrări având ca subiect animalele cu care a participat la Saloanele din următorii ani, astfel: 1846, *Studiu de câine*, lucrare în teracotă⁹; 1847, *Dromaderul*, lucrare în ceară¹⁰; 1848, trei lucrări: *O pisică*, *O vulpe* și *Renaude și Mascareau* – câinii lui M. de V., toate lucrute în ipsos¹¹; 1849, *Familie de pisici*, *Cămilă tătară*, *Mastadorul și Cerbul*, lucrări în ipsos, și *Heron*, lucrare în bronz (pentru care a primit medalia a 3-a)¹²; 1850, *Câine și Marabut*, lucrări în bronz, *Pisică*, lucrare în marmură, *Ursul rănit*, *Câinii Griffon*, *Puiul Cochinchina* și *Studiu de pisică*, lucrări în ipsos¹³; 1852, *Pisica hoață*, lucrare în ipsos¹⁴; 1853, *Ravageot și Ravageode*, *câini Basset*, lucrare în bronz¹⁵; 1855, *Carabinierul*, *Artilerist călare*, lucrări în bronz, *Acrobatul*, *Jandarm călare* și *Cercetaș călare*, lucrări în ipsos, realizate pentru armata franceză la comanda împăratului Napoleon al III-lea¹⁶; 1859, *Soldat al Cent-Gardes*, *Artilerist de Gardă*, *Zuav de Gardă*, *Genistul* și *Cal de luptă*, realizate în bronz, *Vânător călare* și *Husarul*, lucrute în ipsos, realizate pentru armata franceză la comanda împăratului Napoleon al III-lea, *Calul saltimbacului* și *Forestier*, calul contelui d'Outtremont, lucrări în ipsos¹⁷; 1861, *Centaurul Tereus*, lucrare în ipsos, și *O pisică de două luni*, lucrare din bronz argintat, în două exemplare (din care unul aparținând baronesei Poisson și unul artistului)¹⁸; 1863, *Călărețul gal*, lucrare în ipsos, și *Centaur cărând un urs*, lucrare în bronz¹⁹; 1864, *Pan și ursul*, lucrare în ipsos, și *Căpetenie gală*, statuie ecvestră în bronz²⁰; 1866, *Călărețul roman*, statuie în bronz²¹; 1867, *Păun și urs*, lucrare în marmură (pentru care primește premiul al II-lea)²²; 1868, cu *Napoleon I*, statuie ecvestră, lucrare în ipsos, model al statuii ecvestre în bronz de la Grenoble, și *Metamorfoza lui Neptun*, lucrare ecvestră în ipsos²³; 1870, *Louis I, duce de Orléans*, statuie ecvestră în bronz, și *Căluți de*

⁸ Salon 1843, 176; Viardot 1883, 60; Larroumet 1894, 239; Biez 1896, 11.

⁹ Salon 1846, 250.

¹⁰ Salon 1847, 240.

¹¹ Salon 1848, 354.

¹² Salon 1849, 193.

¹³ Salon 1850, 9, 273.

¹⁴ Salon 1852, 219.

¹⁵ Salon 1853, 229.

¹⁶ Salon 1855, 480.

¹⁷ Salon 1859, 407-408.

¹⁸ Salon 1861, 418.

¹⁹ Salon 1863, 308.

²⁰ Salon 1864, 441.

²¹ Salon 1866, 362.

²² Salon 1867, 317; Salon 1868, XV.

²³ Salon 1868, 463.

mare și delfini, lucrare în bronz²⁴; 1873, *Domnișoara și Falconierul*, lucrări în bronz argintat²⁵; 1875, *Menestrel*, statuie în bronz argintat, *Ioana d'Arc*, statuie funerară în ipsos, și *Omul Epocii de Piatră*, lucrare în bronz²⁶; 1876, în afara concursului, *Retiarul și gorila*, lucrare în teracotă, și *Doamna de la Curte, secolul al XVI-lea*, lucrare în ipsos²⁷; 1878, în afara concursului, *Sfântul Grigore din Tours*, lucrare în marmură pentru Biserica Sainte Geneviève/Pantheon din Paris, și *Cavaler rătăcitor*, statuie ecvestră în ipsos²⁸; 1879, în afara concursului, *Sfântul Mihail* (Fig. 2/4), statuie din bronz aurit, și *Un spadassin*, statuie din bronz argintat²⁹; 1880 cu *Omagiu adus Cornелиei*, lucrare în bronz argintat, și *Capturarea unui pui de elefant*, lucrare în marmură³⁰; **1882, Ștefan cel Mare, prințul Moldovei, statuie ecvestră din bronz pentru orașul Iași** (subl. n.) și *Charles al V-lea*, bust în marmură, pentru Biblioteca Națională din Paris³¹; 1883, *Purtător de felinar călare*, lucrare în ipsos, și *Îmblânzitorul de șerpi*, lucrare în bronz³²; 1885, *Ursul și omul din Epoca Pietrei* (Fig. 2/2), lucrare în ipsos, și *Cai de curse*, lucrare în bronz³³; 1886, *Căini de vânătoare și Ogari*, lucrări în bronz³⁴; 1890, *Velasquez*, statuie ecvestră, și *Măgar din Cairo*, lucrări în ipsos³⁵; 1891, *Sfântul Gheorghe*, lucrare în bronz³⁶; 1893, *Ajutor*, lucrare în ipsos și bronz, și *La Domrémy*, lucrare în bronz³⁷; 1895, *Urangutanii și fauna sălbatică din Borneo*, lucrare în ipsos pentru turnare în bronz³⁸; 1897, *Omul Epocii de Piatră*, basoreliev în ipsos, și *Găina cu oul de aur*, lucrare în bronz³⁹.

Participările la Salonul de la Paris vor fi premiate în 1849 și 1855, cu medalia clasa a III-a, iar în 1851 și 1867, cu medalia clasa a II-a⁴⁰.

Din portofoliul lui Frémiet mai amintim *Gorilă cărând o femeie* (1859) (Fig. 2/1), care a fost refuzată la Salonul din 1859 și *Ursul și gladiatorul* (1885-1890) (Fig. 2/3).

²⁴ Salon 1870, 597.

²⁵ Salon 1873, 264.

²⁶ Salon 1875, 464.

²⁷ Salon 1876, 414.

²⁸ Salon 1878, 375.

²⁹ Salon 1879, 436.

³⁰ Salon 1880, 589.

³¹ Salon 1882, 388.

³² Salon 1883, 337.

³³ Salon 1885, 331.

³⁴ Salon 1886, 324.

³⁵ Salon 1890, 306.

³⁶ Salon 1891, 223.

³⁷ Salon 1893, 255.

³⁸ Salon 1895, 268.

³⁹ Salon 1897, 282.

⁴⁰ Salon 1907, LVII.

Carierea lui Emmanuel Frémiet a fost una strălucită. A ocupat postul de profesor de desen la Muzeul Național de Istorie Naturală din Paris (Jardin des Plantes) și, mai apoi, la Școala de Arte Frumoase/École des Beaux-Arts (1892). Devine cavaler (1860), ofițer (1879), comandor (1896) și apoi mare ofițer al Legiunii de Onoare (1900), și primește Marele Premiu la Expoziția Universală de la Paris din 1900⁴¹.

Pentru statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare, finanțarea lucrărilor s-a realizat prin subscripție publică, costul final al lucrării ridicându-se la 135.000 lei⁴². Fondurile au fost strânse de *Comisiunea executivă pentru ridicarea statuiei equestre a lui Ștefan cel Mare*, care s-a ocupat și de întocmirea dosarului care avea să fie utilizat de sculptorul selectat.

Dosarul predat lui Frémiet conținea descrierea domnitorului, făcută de Grigore Ureche, și un portret realizat de Gheorghe Asachi, având ca suport descrierea lui Ureche, tabloul de la Mănăstirea Putna realizat de Spulak și scena votivă de la Bădăuți.

Contractul pentru realizarea lucrării a fost semnat la 27 iunie 1879 la Paris, din partea autorităților române semnând N. Callimaki-Catargi⁴³. Conform contractului, modelul pentru statuia ecvestră a lui Ștefan urma a fi, din punct de vedere al compoziției, proporțiilor și stilului, statuia regelui Henric al IV-lea (1589-1610) de pe Pont Neuf, realizată de sculptorul François-Frédéric Lemot (1772-1827) în anul 1820 (Fig. 3), soclul urmând a fi din piatră de Jura, realizat de către același antreprenor care a construit Opera din Paris⁴⁴.

În toamna anului 1881, episcopul Melchisedec, într-o călătorie realizată în Bucovina, descoperă pe o pagină a Tetraevangheliarului de la Humor, figura domnitorului Ștefan cel Mare, imagine pe care o prezintă Academiei Române. Melchisedec îl însărcinează pe pictorul Epaminonda Bucevschi să reproducă imaginea lui Ștefan din Tetraevangheliar, acesta identificând la Putna și o broderie cu portretul domnitorului și care semăna cu cea de la Humor. În ambele, domnitorul este prezentat cu păr blond și purtând mustață, în contrast total cu portretul trimis lui Frémiet, unde Ștefan este redat cu păr bogat, închis la culoare și purtând barbă. Descoperirea portretelor lui Ștefan cel Mare a suscitat discuții aprinse în ședințele Academiei Române, privind autenticitatea lor. În cele din urmă, s-a acceptat veridicitatea imaginilor descoperite de Melchisedec dar, spre sfârșitul anului 1881, Frémiet terminase statuia, astfel încât nu au mai putut fi făcute modificări în acord cu portretele descoperite⁴⁵.

După încheierea Salonului din Paris din 1882, statuia lui Ștefan cel Mare a plecat spre Iași⁴⁶.

⁴¹ Salon 1879, XI; Salon 1907, LVII; Janson 1980, 272.

⁴² Grigoraș 1972, 290-301.

⁴³ Beldiman 2005, 317-318.

⁴⁴ Beldiman 2005, 168-169.

⁴⁵ Grigoraș 1972, 290-301.

⁴⁶ „Curierul”, 5 iunie, nr. 62, an IX, 1883, 1; Jouin 1884, 58.

Activitățile legate de dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare din Iași

Activitățile dedicate inaugurării statuii au fost încărcate de un puternic simbolism, cu atât mai mult cu cât coincideau cu prima vizită a regelui Carol I la Iași.

Regele Carol sosește la Iași pe 3 iunie 1883, fiind însoțit de o suită din care făceau parte numeroși oameni politici și cadre militare din fruntea armatei. Oaspeții au fost întâmpinați la gară de primarul Iașului, după ce fuseseră așteptați la Târgu Frumos de către prefectul Iașului și președintele Consiliului Județean⁴⁷.

Pe 4 iunie, la Universitate, în cadrul manifestărilor dedicate dezvelirii statuii, a fost organizată o conferință susținută de către Al. Vizanti care a avut ca temă memoria marelui domnitor⁴⁸.

La activitățile de dezvelire a statuii au participat și oficialități din teritoriu, episcopul de Argeș, cadre universitare de la Universitatea din București, profesori și delegați din diferite județe⁴⁹.

Au fost organizate activități de omagiere a lui Ștefan cel Mare și în alte localități din Moldova. Cea mai de amploare ceremonie a fost la Cetatea Neamț, unde a avut loc și un banchet la care au participat numeroși locuitori din Târgu Neamț, Vânători și satele din împrejurimi⁵⁰.

Pentru inaugurarea statuii, activitățile de pe 5 iunie 1883 au început la ora 10, când a fost trasă o salvă de 21 de lovituri de tun ce anunțau deplasarea regelui de la Palat la Mitropolie, unde s-a desfășurat serviciul divin⁵¹.

Începând cu orele 12 au început să fie ocupate tribunele special amenajate, la 12³⁰ sosind în piață alaiul cu delegații din țară și ai școlilor de fete și băieți din oraș.

Sosirea regelui, însoțit de o gardă formată din jandarmii călări ai orașului, a avut loc după o jumătate de oră, el oprindu-se la Biserica Sf. Nicolae Domnesc unde s-a ținut un serviciu religios de către mitropolitul Iosif Naniescu. După serviciul religios, oficialitățile s-au deplasat în Piața din fața Palatului pentru inaugurarea statuii. Regele a fost întâmpinat pe imnul „Trăiască Regele” cântat de un cor coordonat de profesorul G. Musicescu, șeful corului Mitropoliei. A urmat apoi dezvelirea statuii pe un fundal sonor realizat de corul ce cânta „Ștefan, Ștefan Domn cel Mare”, pe versurile lui Vasile Alecsandri și muzica lui G. Musicescu.

După dezvelirea statuii au urmat discursurile regelui, apoi ale lui Nicu Gane, din partea Comitetului pentru ridicarea statuii, Leon Negruzzi, primarul orașului Iași,

⁴⁷ „Curierul”, 9 iunie, 1883, anul XI, nr. 63, 1.

⁴⁸ „Curierul”, 3 iunie, 1883, anul XI, nr. 61, 1.

⁴⁹ Brătescu 2006, 126.

⁵⁰ Brătescu 2006, 126.

⁵¹ „Curierul”, 9 iunie, 1883, anul XI, nr. 63, 1.

Gh. Chițu, ministrul de interne ca reprezentat al guvernului în lipsa premierului I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, președintele Camerei Deputaților, B. P. Hajdeu, din partea profesorilor din Oltenia, și D. Gusti⁵².

După discursuri, a urmat depunerea coroanelor de flori, apoi defilarea la care au participat elevii școlilor de băieți și fete din Iași, studenții de la universitățile din Iași și București, delegațiile județene și comunale, defilarea încheindu-se cu garda civilă și regimentele de infanterie, dorobanți, artilerie și călărași. După terminarea defilării, corul a cântat un cântec militar compus de Th. Burada. Seara s-a încheiat într-o atmosferă de sărbătoare în întreg orașul. În toate grădinile publice a fost muzică, iar la rondul din Copou au fost focuri de artificii. La Teatru s-a ținut un banchet la care au participat regele și toate oficialitățile prezente la evenimentul inaugurării⁵³.

Fotograful Felix Swiatoniowski și aventura sa ieșeană

Fiind unul dintre cele mai importante evenimente ce au avut loc la Iași din deceniul respectiv, interesul oamenilor a fost unul extrem de ridicat. Nu este deloc întâmplător că acest eveniment a constituit un moment ideal pentru noua tagmă a fotografilor, care tocmai se formase în Europa, și care își avea reprezentanți și în Iași, de a immortaliza momentul.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea funcționau la Iași mai multe ateliere fotografice: Bernard Brand⁵⁴, Constantin Sturza-Scheianu⁵⁵, Josef Eder, frații Nestor și Johann Heck, L. Marcovici, Fanchette, Michael Bisenius, A. Czaykowski, Lazar Czollak, Johann Deiner, L. Flashner și Gheorghe Panaiteanu-Bardasare⁵⁶.

În această perioadă, la Iași, își avea atelier fotografic și Felix Swiatoniowski⁵⁷.

Felix Swiatoniowski a venit în Iași la 1881. Cumpără un teren în zona Pieței Primăriei și ridică o casă în care își instalează și atelierul fotografic.

Swiatoniowski a avut o activitate destul de intensă în orașul Iași, printre clienții săi numărându-se Ella Negruzzy, Paul Zarifopol, Tereza Scorțescu și Alice Dudu Zarifopol⁵⁸, în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei Iași păstrându-se mai multe fotografii executate în atelierul lui Swiatoniowski⁵⁹.

---

⁵² „Curierul”, 9 iunie, 1883, anul XI, nr. 63, 1; „Telegraful Român”, 4 iunie, nr. 64, 1883, 257.

⁵³ „Curierul”, 9 iunie, 1883, anul XI, nr. 63, 1.

⁵⁴ Șuțu 1923, 211; Pungă, Juncu 1996-1997, 178.

⁵⁵ Săvulescu 1973, 99; Pungă, Juncu 1996-1997, 178.

⁵⁶ Pungă, Juncu 1996-1997, 178; Ionescu 2008, 45-59; Pungă, Pungă, Juncu 2009, 3-19.

⁵⁷ Pungă, Juncu 1996-1997, 179; Ionescu 2008, 56.

⁵⁸ Pungă, Juncu 1996-1997, 178.

⁵⁹ Pungă, Juncu 1996-1997, 178, Anexa III; Pungă, Pungă, Juncu 2009.

Fotograful își face cunoscută activitatea prin diverse anunțuri în presa ieșeană⁶⁰. Într-unul dintre aceste anunțuri, el menționează faptul că este în posesia primului sistem blitz din România, care îi permitea să facă fotografii în condiții de lumină slabă⁶¹.

Activitatea sa fotografică a culminat cu primirea titlului de Fotograf al Curții Regale din România la data de 23 iunie 1883⁶², probabil și ca urmare a documentării fotografice realizată la dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare.

Din păcate, activitatea sa fotografică în Iași a luat o turnură neobișnuită din momentul în care Primăria decide construirea noului sediu al teatrului. Planurile Primăriei presupuneau demolarea ansamblului mănăstiresc Dancu, care era într-o stare avansată de degradare, dar și a casei familiei Swiatoniowski. Deși inițial Swiatoniowski anunță public că va părăsi imobilul pentru ca lucrările la teatru să poată fi continuate⁶³, când se discută exproprierea sa, pe 12 aprilie 1894, Swiatoniowski cere despăgubiri de la Primărie de 200.000 franci, deși costurile cu construcția casei nu se ridicaseră la mai mult de 70.000 de franci⁶⁴. El publică scurte note în presă prin care încearcă să prezinte publicului investițiile făcute, justificând despăgubirile pe care le cere și declarându-se nedreptățit de unii funcționari din Primărie⁶⁵.

Pe 15 iunie 1894 încep demolările în zonă⁶⁶, ceea ce a declanșat un șir dramatic de evenimente. Fiul fotografului a mers înarmat la sediul Primăriei, amenințându-i pe funcționarii ce se ocupau de proiectul teatrului și dorind oprirea lucrărilor de demolare a zidului de piatră ce despărțea proprietatea bisericii Dancu de cea a familiei Swiatoniowski⁶⁷. A doua zi, în același ziar, fotograful dă un drept la replică, explicând că acțiunea fiului său nu a fost îndreptată direct către angajații Primăriei, ci a reprezentat un mod prin care acesta încerca să apere casa tatălui său⁶⁸.

Într-un final, Ministerul de Interne a aprobat deschiderea unei străzi de legătură între strada Primăriei și strada Dancu, Primăria trimițând la tribunal actele cu expertiza casei lui Swiatoniowski pentru expropriere⁶⁹. La 7 septembrie 1894, Tribunalul a

⁶⁰ „Curierul”, 15 aprilie, 1887, anul XV, nr. 42, 3; „Curierul”, 11 noiembrie, 1888, anul XVI, nr. 124, 1; „Curierul”, 13 noiembrie, 1888, anul XVI, nr. 126, 1; „Curierul”, 16 noiembrie, 1888, anul XVI, nr. 127, 1; „Curierul”, 18 noiembrie, 1888, anul XVI, nr. 128, 1.

⁶¹ „Lupta”, 14 aprilie, 1890, anul VII, seria IV, nr. 1099, 3; „Curierul”, 15 aprilie, 1890, anul XVIII, nr. 42, 3.

⁶² Ionescu 2008, 56.

⁶³ „Evenimentul”, 2 februarie, 1894, anul II, nr. 295, 3.

⁶⁴ „Evenimentul”, 12 aprilie, 1894, anul II, nr. 352, 3; „Evenimentul”, 3 iunie, 1894, anul II, nr. 391, 3.

⁶⁵ „Evenimentul”, 5 iunie, 1894, anul II, nr. 393, 3.

⁶⁶ „Evenimentul”, 15 iunie, 1894, anul II, nr. 400, 3.

⁶⁷ „Evenimentul”, 25 iunie, 1894, anul II, nr. 409, 3; „Ecoul Moldovei”, 30 iunie, 1894, anul III, nr. 50, 2.

⁶⁸ „Evenimentul”, 26 iunie, 1894, anul II, nr. 410, 3.

⁶⁹ „Evenimentul”, 27 iulie, 1894, anul II, nr. 431, 3; „Ecoul Moldovei”, 28 iulie, 1894, anul IV, nr. 3, 3.

hotărât exproprierea lui Felix Swiatoniowski din imobilul deținut pe strada Dancu, nr. 2 și despăgubirea sa cu suma de 23.500 lei⁷⁰. Fotografiful a făcut recurs la această decizie⁷¹.

Tot acest conflict dintre Primărie și Swiatoniowski a avut un larg ecou în cadrul societății ieșene, el fiind pe larg dezbătut și prezentat și în presă⁷².

În luna august, 1895, Swiatoniowski părăsise deja Iașul, cedând întreaga sa aparatură, împreună cu clișeele și denumirea firmei, către fotografiful Fläschner⁷³. În anul 1896 imobilul său era deja demolat (Fig. 4).

Fotografierea activităților de la dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare

Ridicarea statuii lui Ștefan cel Mare a necesitat un efort comunitar foarte mare. Din punct de vedere financiar, costurile pentru realizarea monumentului au fost obținute prin subscripție publică, iar ieșenii au avut o contribuție semnificativă.

Momentul dezvelirii statuii a implicat și multă emoție colectivă, domnitorul Ștefan cel Mare impunându-se în conștiința populară ca un mare luptător pentru libertate și pentru creștinătate.

Pe lângă implicațiile legate de evocarea personalității voievodului Ștefan cel Mare, se adăuga și faptul că familia regală era la prima sa vizită în Iași.

Toate acestea au contribuit la eforturile autorităților ca festivitățile de la Iași să fie unele care să rămână în memoria întregii țări.

Activitățile legate de dezvelirea statuii au atras atenția presei care a acoperit pe larg evenimentul, dar s-au bucurat și de participarea fotografilor locali care au dorit să immortalizeze momentul festiv.

Cel puțin doi fotografi, dintre cei care activau în Iași în acel moment, au făcut fotografii în ziua respectivă. Nestor Heck a realizat cu siguranță o serie de fotografii. Se păstrează un cadru luat de el dinspre strada Palat, spre Biserica Sf. Nicolae Domnesc.

Un al doilea fotograf martor la eveniment a fost Felix Swiatonowski. De la el ni s-a păstrat cel puțin un cadru fotografic luat din balconul Palatului Administrativ⁷⁴ (Fig. 5).

Fotografia *Dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare*, realizată în data de 5 iunie 1883 de către Felix Swiatoniowski se păstrează în condiții foarte bune, fără pete sau

---

⁷⁰ „Gazeta de Iași”, 28 septembrie, 1894, 1088-1090; „Ecoul Moldovei”, 15 septembrie, 1894, anul IV, nr. 10, 3.

⁷¹ „Evenimentul”, 9 octombrie, 1894, anul II, nr. 492, p. 3; „Ecoul Moldovei”, 13 octombrie, 1894, anul IV, nr. 14, 3.

⁷² „Ecoul Moldovei”, 16 iunie, 1894, anul III, nr. 48, 3; „Ecoul Moldovei”, 23 iunie, 1894, anul III, nr. 49, 3; „Ecoul Moldovei”, 14 iulie, 1894, anul IV, nr. 1, 3; „Era Nouă”, 2 octombrie, 1894, anul V, nr. 261, 2-3.

⁷³ „Lupta”, 23 august, 1895, anul XII, nr. 2653, 3.

⁷⁴ Fotografia a fost achiziționată de pe <https://www.anticariat-unu.ro/>, în luna ianuarie 2025.

deteriorări. Fotografia a fost realizată pe clișeu de sticlă cu colodiu umed și tipărită pe carton, monocrom, de culoare roz, cu următoarele dimensiuni: L: 225 mm, l: 160 mm, imaginea propriu-zisă având dimensiunile: L: 192 mm și l: 130 mm.

Pe verso sunt furnizate mai multe informații. Apare marca atelierului fotografic, una simplă cu numele și localitatea în care își desfășura activitatea. Ulterior, pe măsură ce devine cunoscut în oraș, Felix Swiatonowski va folosi o marcă cu rol de reclamă, în care sunt menționate titlul de fotograf al Curții Regale, numele său și adresa atelierului (Fig. 6)⁷⁵.

Tot pe verso, apare și o ștampilă cu numele celui care – la un moment dat – a deținut această fotografie: N. A. Bogdan, publicist ieșean de la cumpăna secolelor XIX-XX, care este cunoscut prin volumul „Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată”, publicat în anul 1915. După cum o atestă și urmele de pe verso, cel mai probabil, fotografia a făcut parte dintr-un album fotografic aflat în colecția publicistului, care, la o dată necunoscută, a fost dezmembrat, fără a se mai cunoaște soarta celorlalte fotografii.

Fotografia a fost cel mai probabil multiplicată de către fotograf și vândută, astfel că mai sunt cunoscute alte exemplare ale acesteia⁷⁶.

Cadrul fotografic este realizat imediat după dezvelirea statuii și începerea defilării (Fig. 7/1; 8/1). Conform programului, evenimentul a început la ora 13.15 prin sosirea regelui la Biserica „Sf. Nicolae Domnesc” unde a avut loc un serviciu divin realizat de Î. P. S. S. Mitropolitul Iosif Naniescu, apoi alaiul regal s-a îndreptat spre piață, unde regele s-a instalat sub baldachinul special pregătit. După un scurt discurs, regele a dat comanda dezvelirii statuii. Evenimentul a continuat apoi cu discursurile oficialităților, urmate de defilare, care a fost deschisă de elevele de la Școala primară de fete nr. 1 din Tătărași⁷⁷. În fotografie se observă elevii aliniați pe strada Ștefan cel Mare, care se pregăteau să se îndrepte către Piață.

Imaginea surprinde și amenajările făcute în jurul statuii pentru festivități. Pe stânga și dreapta monumentului au fost ridicate tribune pentru public, destinația lor fiind, de la dreapta la stânga, după cum urmează: „estrada damelor, estrada curților și tribunalelor, estrada corpului didactic, estrada studenților universitari, estrada delegațiunilor comunelor, estrada delegațiunilor județelor, și estrada consiliului județului Iași”, flancate de două tribune mari pentru public.

În partea stângă a statuii a fost ridicat un baldachin de catifea roșie cu perdele de atlas albastru unde a fost amplasat tronul lui Ștefan cel Mare provenind de la Vânători,

---

⁷⁵ Cf. Ionescu 1988, 83, în perioada celor 14 ani de carieră ieșeană, el a utilizat și cartoane din atelierul A. M. Wrabetz.

⁷⁶ Ifțimi 2014, 307, 310; Ion 2025, 171.

⁷⁷ „Curierul”, 9 iunie, 1883, anul XI, nr. 63, 1.

pe care a stat regele (Fig. 7/2; 8/2). Străzile din jurul Palatului, strada Mare (bulevardul Ștefan cel Mare, de astăzi) și strada Sf. Vineri (strada Anastasie Panu, de astăzi), au fost împodobite cu catarge și steaguri, iar fațadele clădirilor cu ghirlande⁷⁸.

Fotografia ne oferă și informații prețioase legate de arhitectura urbană din zona Palatului Administrativ, în cadrul surprins fiind mai multe clădiri care au suferit modificări majore în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1. Biserica „Sf. Nicolae Domnesc” apare în fotografie, în colțul din dreapta sus cu turnul bisericii ridicat în secolul al XVI-lea⁷⁹ (Fig. 7/3; 9/1).

Fotografia lui Swiatoniowski este probabil una din ultimele imagini de epocă în care biserica apare întregă, în condițiile în care în vara anului 1885 încep lucrările de restaurare sub conducerea arhitectului André Lecomte du Nöuy, care au presupus demantelarea completă a bisericii, lucrări ce vor fi finalizate în septembrie 1897⁸⁰.

2. Catedrala Mitropoliei apare în fotografie în fundal, în colțul din stânga sus, fiind vizibile cele două turlle vestice (Fig. 7/4; 9/2). La momentul fotografierii, Catedrala era în plin proces de refacere după ce bolta s-a prăbușit în 1841, în imagine fiind vizibilă învelitoarea făcută pentru protejarea bisericii în timpul lucrărilor. În timpul vizitei în Iași, regele Carol I va vizita pe 4 iunie șantierul Catedralei, împreună cu D. Sturza, ministrul de Externe, fiind însoțiti de Mitropolitul Iosif Naniescu. Regele a urcat chiar pe schelele bolților unde a așezat cheia de boltă, în uralele muncitorilor prezenți⁸¹.

3. Turnul Mănăstirii Trei Ierarhi se vede în plan îndepărtat, spre colțul stânga sus (Fig. 7/5; 9/3). El a fost finalizat în 1638 și era amplasat spre Ulița Mare (bulevardul Ștefan cel Mare, de astăzi), având la bază o boltă masivă prin care se făcea accesul în incinta ansamblului mănăstiresc. În acest turn se aflau cele opt clopote și camera în care era instalat orologiul⁸². Turnul, refăcut complet după marele incendiu din 1827, va fi demolat complet în anul 1886, la trei ani după realizarea fotografiei, ca urmare a deciziei autorităților locale de a retrasa strada Ștefan cel Mare, care, în noile condiții, trecea exact prin mijlocul turnului⁸³.

Fotografia realizată de Swiatonowski este probabil printre ultimele imagini păstrate cu acest turn. Fotografia mai oferă unele indicii legate de Mănăstirea Trei Ierarhi, și anume faptul că lipsesc din imagine turllele bisericii. Această situație se datorează faptului că ansamblul mănăstiresc era intrat deja în proces de restaurare, sub coordonarea lui André Lecomte du Nöuy care a intervenit brutal asupra arhitecturii

⁷⁸ „Curierul”, 5 iunie, 1883, anul XI, nr. 62, 2.

⁷⁹ Bădărău, Caproșu 2007, 46-53.

⁸⁰ Iftimi 2004, 67-68.

⁸¹ „Curierul”, 9 iunie, 1883, anul XI, nr. 63, 3.

⁸² Bădărău, Caproșu 2007, 172.

⁸³ Bădărău, Caproșu 2007, 172; Iftimi 2014, 108-109.

bisericii, așa cum a făcut și la Biserica „Sf. Nicolae Domnesc”. Arhitectul francez a demantelat complet turele bisericii, refăcându-le ulterior⁸⁴.

4. În fotografie apar și clădirile Cazărmii Miliției aflate la nord de Palatul Ocârmuirii⁸⁵ (Fig. 7/6; 9/4), grupul de clădiri fiind menționat pe o serie de planuri ale orașului Iași ca, de exemplu, Planul J. Rashek (1844) și Planul Peytavin (1857).

Pe Planul Bejan (1896) aceste clădiri nu mai apar, ele fiind demolate ca urmare a lucrărilor de amenajare a pieței din fața Palatului. Încă din 1883, ele se aflau într-o stare avansată de degradare, lucru menționat și în presă în momentul organizării evenimentelor de dezvelire a statuii lui Ștefan cel Mare⁸⁶.

În anul 1881 s-a propus ca în fostele clădiri ce se mai păstrau din Cazărmile Miliției să se instituie un corp de gardă cu scopul de a proteja Palatul Administrativ, dar starea de degradare a clădirilor nu a permis acest lucru, astfel că, în 1885, s-a decis demolarea tuturor construcțiilor militare din jurul Palatului Administrativ, până la nivelul trotuarului⁸⁷.

5. În fotografie apare și Casa Balș, în centru, în plan îndepărtat. Casa a aparținut familiei Balș, fiind moștenită în 1829 de Ruxandra, căsătorită cu Anastasie Bașotă (Fig. 7/7; 9/5). După 1867, casa a fost închiriată la diverși negustori, fiind cumpărată de Banca Națională în 1885. Grav avariata de bombardamentele din 1944, pe locul acestei case se va ridica, după război, noul sediu al Băncii Naționale⁸⁸.

Concluzii

Dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare a reprezentat unul dintre evenimentele cu cel mai mare impact emoțional pentru locuitorii Iașului din perioada de sfârșit al secolului al XIX-lea.

Memoria acestui eveniment este păstrată și de fotografia pe care am prezentat-o, care reprezintă – din acest punct de vedere – o importantă sursă istorică, surprinzând un moment cu adevărat important pentru istoria orașului Iași, cu reverberații la nivel național, într-o perioadă în care sursele ce puteau înregistra imagini erau în stadiu de pionierat.

Fotografia realizată de Felix Swiatonowski la dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare, în ziua de 5 iunie 1883, completează sursele scrise din presa vremii, care au acoperit acest eveniment cu foarte multe detalii. În egală măsură, ea oferă informații prețioase pentru analiza dezvoltării urbane a Iașului din zona Palatului Administrativ –

---

⁸⁴ Bădărău, Caproșu 2007, 191-192.

⁸⁵ Ifțimi 2018, 223.

⁸⁶ „Curierul”, 3 iunie, 1883, nr. 61, anul XI, 3; „Curierul”, 5 iunie, 1883, nr. 62, anul XI, 2.

⁸⁷ Grigoraș 1973, 189.

⁸⁸ Ifțimi 2016, 108-109.

Ulița Mare, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu detalii semnificative asupra ansamblului Bisericii „Sf. Nicolae Domnesc”, a zonei intersecției dintre Ulița Mare cu ulița Sf. Vineri, a Turnului clopotniță de la Mănăstirea Trei Ierarhi sau a stadiului lucrărilor la Catedrala Mitropoliei.

THE UNVEILING OF STEPHEN THE GREAT'S STATUE IN IAȘI
AND FELIX SWIATONIOWSKI'S PHOTOGRAPH
(ABSTRACT)

It is said that a picture is worth a thousand words, even more so if the photograph captures an event with great emotional impact on the life of a community. One such event was the moment marked by the unveiling of the equestrian statue of Stephen the Great (Ștefan cel Mare) in Iași (June 5, 1883). The statue was erected at the initiative of King Carol I and was made by the French sculptor Emmanuel Frémiet. The unveiling event, attended by the royal family, government members, the public, local officials, and delegates from all over the country, also benefited from photographic immortalization. The photographer Felix Swiatonowski took a photograph from the balcony of the Administrative Palace (Palatul Administrativ) with the Palace Square (Piața Palatului) where the manifestations occasioned by the unveiling of the statue were taking place.

The frame captured by the photographer shows the moment after the statue was unveiled and the beginning of the parade of students from the boys' and girls' schools in Iași, students from the universities of Iași and Bucharest, followed by county and communal delegations, with the parade concluding with the civil guard and the infantry, dorobanți (foot soldiers), artillery, and călărași (cavalry) regiments. The photograph is an important documentary source not only for the event itself, but also because it captures the architectural reality of the Administrative Palace area in 1883.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

- Fig. 1. Emmanuel Frémiet, 1900, photograph by Paul Nadar (<https://www.musee-orsay.fr/fr/oeuvres/emmanuel-fremiet-54053>); 2. Emmanuel Frémiet executing the wax mold for "Velásquez", 1895, photograph by Stewart William H. (<https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/le-sculpteur-emmanuel-fremier-executant-la-cire-de-son-velasquez-34632>).
- Fig. 2. Sculptures by Emmanuel Frémiet. 1. Gorilla carrying a woman (<https://www.ngv.vic.gov.au/essay/stowed-away-emmanuel-fremiets-gorilla-carrying-off-a-woman-2-2/>); 2. The Bear and the Stone Age Man (<https://www.atlasobscura.com/places/denicheur-d-ours-sons-paris-france>); 3. The Bear and the Gladiator (<https://art.thewalters.org/object/27.515/>); 4. Saint Michael (<https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/saint-michel-15274>).
- Fig. 3. The equestrian statue of Henry IV, François Lemot (Photo by Lazanu Ciprian-Cătălin, August 2025).
- Fig. 4. Town Hall Square on the Bejan Plan, 1896 (QGIS processing, v.3.32.0).
- Fig. 5. Photograph of the Unveiling of the Equestrian Statue of Stephen the Great, June 5, 1883, Felix Swiatoniowski. 1. Front. 2. Verso (Private Collection, Lazanu Ciprian-Cătălin).
- Fig. 6. Felix Swiatoniowski photographic studio marks (Photographs from the collection of the Moldavia History Museum, inventory no. 4964, 9614).
- Fig. 7. The Photograph *The Unveiling of Stephen the Great's Equestrian Statue*. 1. The Statue of Stephen the Great; 2. The royal baldachin; 3. Saint Nicholas Princely Church; 4. Metropolitan Cathedral; 5. The Bell Tower of the Three Hierarchs Monastery; 6. Militia Barracks; 7. Balș House.
- Fig. 8. The Photograph *The Unveiling of Stephen the Great's Equestrian Statue*. 1. Detail with the Statue of Stephen the Great; 2. Detail with the royal baldachin.
- Fig. 9. The Photograph *The Unveiling of Stephen the Great's Equestrian Statue*. 1. Detail with Saint Nicholas Princely Church; 2. Detail with Metropolitan Cathedral; 3. Detail with The Bell Tower of the Three Hierarchs Monastery; 4. Detail with Militia Barracks; 5. Detail with Balș House.

Bibliografie

- Bădărău, Caproșu 2007, D. Bădărău, I. Caproșu, *Iașii vechilor ziduri*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.
- Beldiman 2005, I. Beldiman, *Sculptura franceză în România (1848-1931). Gust artistic, modă, fapt de societate*, Editura Simetria, 2005.
- Biez 1896, Jaques de Biez, *Un maître imagier – E. Frémiet*, Typographie Edmond Monnoyer, Paris, 1896.
- Brătescu 2006, L. Brătescu, *Inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare. Ritualuri, nostalgii, polemici (1883)*, în: *Xenopoliana*, XIV, 1-4, 2006, 119-141.
- Grigoraș 1972, N. Grigoraș, *Statuia lui Ștefan cel Mare*, în: *CercIst*, III, 1972, 281-308.
- Grigoraș 1973, N. Grigoraș, *Complexul de monumente de la Copou – Iași*, în: *CercIst*, IV, Iași, 1974, 177-190.
- Iftimi 2004, S. Iftimi, *Restaurarea arhitecturii ștefaniene: cazul bisericii „Sf. Nicolae Domnesc” din Iași*, în: *Monumentul*, V, 2004, 65-81.
- Iftimi 2014, S. Iftimi, *Cercetări privitoare la Istoria bisericilor ieșene. Monumente, ctitori, mentalități*, Editura Doxologia, Iași, 2014.
- Iftimi 2016, S. Iftimi, *Strada Ștefan cel Mare. Memoria monumentelor*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2016.
- Iftimi 2018, S. Iftimi, *Planul orașului Iași de Iosif Rașec (1844). Recuperarea documentului original*, în: *Monumentul*, XX, 2, 2018, 209-254.
- Ion 2025, N. D. Ion, *Reședințe boierești și monumente din Iași*, Editura Vremea, București, 2025.
- Ionescu 1988, A.-S. Ionescu, *Arta graficii publicitare a cartoanelor de fotografii din secolul al XIX-lea*, în: *Revista Muzeelor și Monumentelor*, 6, 1988, 73-87.
- Ionescu 2008, A.-S. Ionescu, *Photographers in Romania 1840-1940/ Fotografii în România 1840-1940*, în: *Muzeul Național*, XX, 2008, 45-70.
- Janson 1980, H. W. Janson, *Emmanuel Frémiet*, în J. D'Andrea, A. Hirsch, S. West (eds.), *The Romantics to Rodin*, Los Angeles, 1980 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Jouin 1884, H. Jouin, *La Sculpture aux Salons de 1881, 1882, 1883 et a L'Exposition Nationale de 1883*, Librairie Plon, Paris, 1884 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Larroumet 1894, G. Larroumet, *Études de littérature et d'art*, Librairie Hachette et Cie, Paris, 1894 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Pungă, Juncu 1996-1997, Z. Pungă, I. Juncu, *Fotografia secolului al XIX-lea, document în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei – Iași*, în: Ioan Neculce, II-III, 1996-1997, 177-196.
- Pungă, Pungă, Juncu 2009, Z. Pungă, C. Pungă, I. Juncu, *Catalogul colecției de fotografie din patrimoniul Muzeului de Istorie a Moldovei Iași: ateliere și artiști fotografi*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2009.

- Salon 1843, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Musée Royal le 15 Mars 1843*, Paris, 1843 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1846, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Musée Royal le 16 Mars 1846*, Paris, 1846 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1847, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Musée Royal le 16 Mars 1847*, Paris, 1847 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1848, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Musée National du Louvre le 15 Mars 1848*, Paris, 1848 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1849, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Tuileries le 15 Juin 1849*, Paris, 1849 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1850, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais National le 30 Décembre 1850*, Paris, 1850 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1852, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais-Royal le 1er Avril 1852*, Paris, 1852 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1853, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais-Royal le 15 Mai 1853*, Paris, 1853 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1855, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants étrangers et français, exposés au Palais des Beaux-Arts Avenue Montaigne le 13 Mai 1855*, Paris, 1855 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1859, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 13 Avril 1859*, Paris, 1859 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1861, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1861*, Paris, 1861 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1863, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1863*, Paris, 1863 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).

- Salon 1864, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1864*, Paris, 1864 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1866, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, des envois des pensionnaires de l'Academie de France a Rome, et des Grand Prix de 1865, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1866*, Paris, 1866 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1867, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 15 Avril 1867*, Paris, 1867 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1868, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1867*, Paris, 1868 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1870, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1870*, Paris, 1870 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1873, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 5 Mai 1873*, Paris, 1873 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1875, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1875*, Paris, 1875 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1876, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1876*, Paris, 1876 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1878, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 25 Mai 1878*, Paris, 1878 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).

- Salon 1879, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 12 Mai 1879*, Paris, 1879 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1880, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1880*, Paris, 1880 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1882, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1882*, Paris, 1882 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1883, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1883*, Paris, 1883 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1885, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1885*, Paris, 1885 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1886, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1886*, Paris, 1886 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1890, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1890*, Paris, 1890 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1891, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1891*, Paris, 1891 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1893, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1893*, Paris, 1893 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).
- Salon 1895, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1895*, Paris, 1895 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).

Salon 1897, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 20 Avril 1897*, Paris, 1897 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).

Salon 1907, Société des artistes français. Salon, *Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants, exposés au Palais des Champs-Élysées le 1er Mai 1907*, Paris, 1907 (www.archive.org accesat 01. 11. 2025).

Săvulescu 1973, C. Săvulescu, *Începuturile fotografiei în Țările Române*, în: „Fotografia”, nr. 3, mai-iunie, 1973, 99.

Șuțu 1923, R. Șuțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, 1923.

Viardot 1883, L. Viardot, *The masterpieces of French art illustrated: being a biographical history of art in France, from the earliest period to and including the Salon of 1882*, Gebbie&Co. Publishers, Philadelphia, 1883.

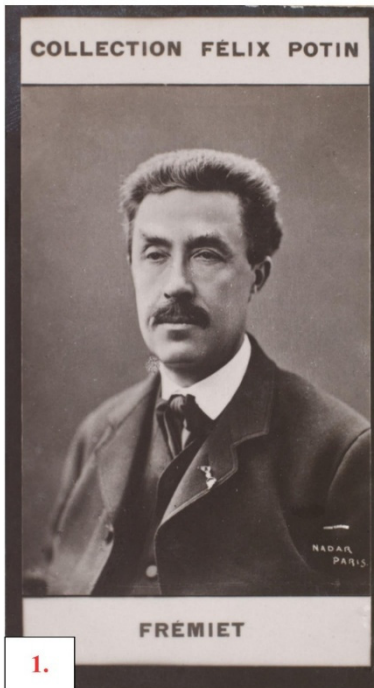

Fig. 1. 1. Emmanuel Frémiet, 1900, fotografie de Paul Nadar (<https://www.musee-orsay.fr/fr/oeuvres/emmanuel-fremiet-54053>); 2. Emmanuel Frémiet executând mulajul în ceară pentru „Velásquez”, 1895, fotografie de Stewart William H. (<https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/le-sculpteur-emmanuel-fremier-executant-la-cire-de-son-velasquez-34632>)

Fig. 2. Sculpturi realizate de Emmanuel Frémiet. 1. Gorilă cărând o femeie (<https://www.ngv.vic.gov.au/essay/stowed-away-emmanuel-fremiets-gorilla-carrying-off-a-woman-2-2/>); 2. Ursul și omul din Epoca Pietrei (<https://www.atlasobscura.com/places/denicheur-d-oursons-paris-france>); 3. Ursul și gladiatorul (<https://art.thewalters.org/object/27.515/>); 4. Sfântul Mihail (<https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/saint-michel-15274>)

Fig. 3. Statuia ecvestră a lui Henric al IV-lea, François Lemot
(Foto Lazanu Ciprian-Cătălin, august 2025)

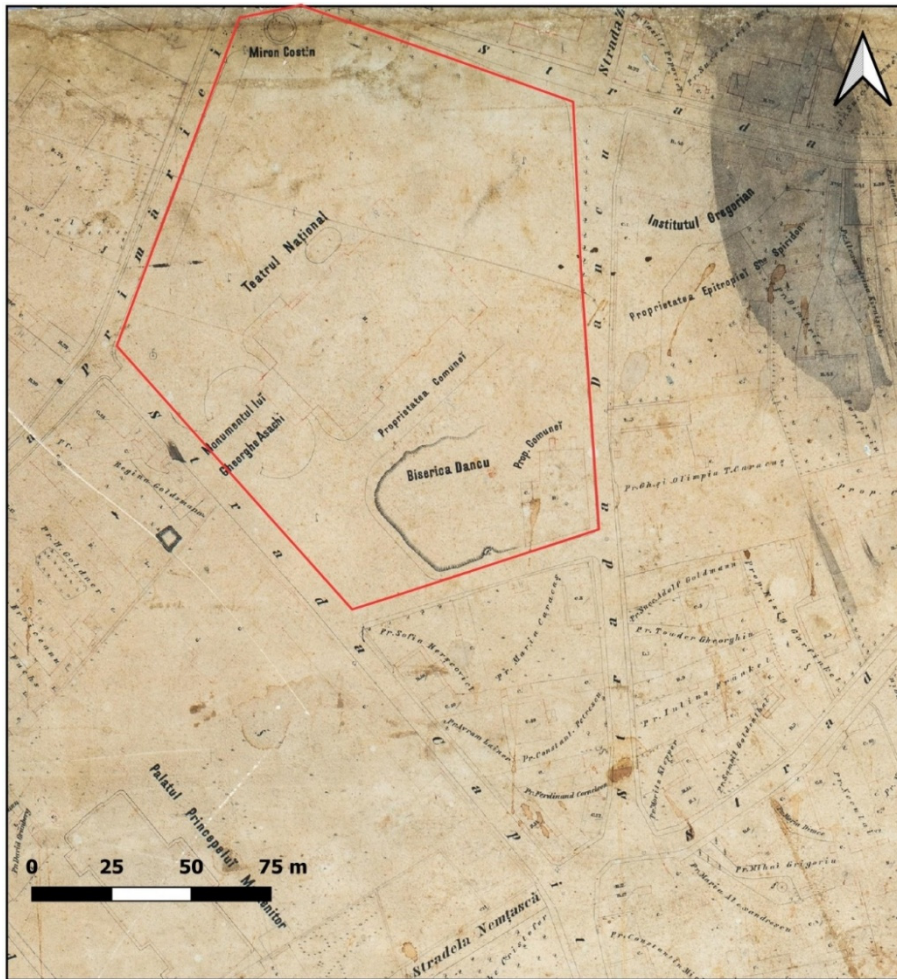

Fig. 4. Piața Primăriei pe Planul Bejan, 1896 (prelucrare QGIS v.3.32.0)

Fig. 5. „Dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare”, 5 iunie 1883, fotografie de Felix Swiatoniowski. 1. Față. 2. Verso (Colecție privată, Lazanu Ciprian-Cătălin)

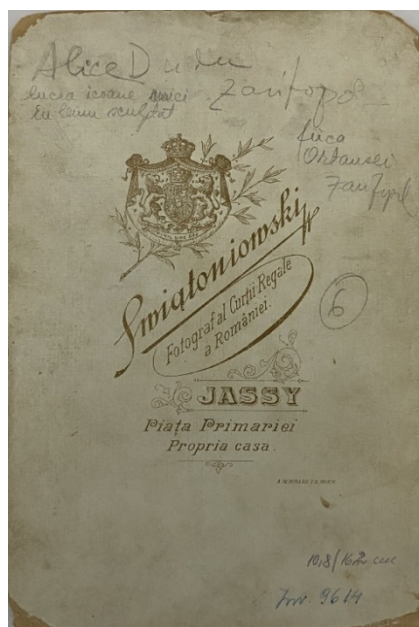

Fig. 6. Mărci ale atelierului fotografic Felix Swiatoniowski
(Fotografii din colecția Muzeului de Istorie a Moldovei, nr. inv. 4964, 9614)

Fig. 7. Fotografia „Dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare”. 1. Statuia lui Ștefan cel Mare; 2. Baldachinul regal; 3. Biserica „Sf. Nicolae Domnesc”; 4. Catedrala Mitropoliei; 5. Turnul-clopotniță a Mănăstirii Trei Ierarhi; 6. Cazarma Miliției; 7. Casa Balș

Fig. 8. Fotografia „Dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare”.
1. Detaliu cu Statuia lui Ștefan cel Mare; 2. Detaliu cu baldachinul regal

Fig. 9. Fotografia „Dezvelirea statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare”. 1. Detaliu cu Biserica „Sf. Nicolae Domnesc”; 2. Detaliu cu Catedrala Mitropoliei; 3. Detaliu cu Turnul-clopotniță a Mănăstirii Trei Ierarhi; 4. Detaliu cu Cazarma Miliției; 5. Detaliu cu Casa Baș